

**Yazar Bilgileri
Author(s)**

Damla Ozan

İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
dozandamla.000@gmail.com
ORCID:0009-0000-2764-2401

Künye Bilgisi

Rendueles,C. (2024). Sosyofobi: Dijital Ütopya Çağında Siyasal Değişim. Çev. Alev Türker Ok. İstanbul: İletişim Yayınları

Imprint Information

Rendueles,C. (2024). Sociophobia: Political Change in The Digital Utopia (Alev Türker Ok, Trans). İstanbul: İletişim Publication

**Makale Tarihleri
History of Article**

Geliş Tarihi /Received

24.05.2024

Kabul Tarihi/Accepted

27.06.2024

Anahtar Kelimeler / Keywords

Siyaset / Politics
Dijital/ Dijital
Toplumsal Değişim / Social Change
Dijital İletişim Araçları / Digital Communication Tools
Kitap İncelemesi / Book Review

Teşekkür, Çıkar Çatışması ve Katkı Oranı Beyanı

- Çalışmada çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Atıf / Citation

Ozan,D. (2024). Sosyofobi Dijital Ütopya Çağında Siyasal Değişim. *Olgu Sosyoloji Dergisi*, 3(1), ss.40-43

Değerlendirme

Teknolojik gelişmeler de pek çok diğer sosyal olgu gibi avantajları ve dezavantajları olan maddi temelli bir süreçtir. Rendueles'in eleştirdiği tekno-ütopyacı tez; dijital teknolojilerin dönüştürücü gücünü öne çıkararak tek başına sosyal düzlemdeki, politik, sosyal, ekonomik değişimin katalizörü olacağını savunan tezdır. Bu teze göre dijital teknolojilerin geniş halk kitlelerine ulaşması ve böylelikle demokratik, özgür bir toplum inşa edilebileceği düşünülmektedir. Dijital ütopya tezinde, iletişim teknolojisi üzerindeki şirket denetimi ve devlet gözetimi gibi dışsal faktörlerin varlığı kabul edilmekte birlikte dijital mecralar demokratikleşme sürecinin politik savaş alanı olarak algılanmıştır. Dijital dönüş sonucunda yeni politik temsiliyetin katılım ve müzakere dinamikleri ile sosyal medya araçlarının yapısının uyumlu olacağı görüşü hakimdir. Dijitalleşme olgusunun ortaya koyduğu somut gelişmeler sebebiyle teknolojik çözümcülük siyasi konjonktürün her iki alanında ve hatta sosyal hayatın içindeki bireylerin zihinlerinde dahi var olan rejimin can kurtarıcısı olarak görülmüştür. Ancak günümüzde bu dijital ütopyanın uğursuz ikizini yaşadığımızı belirten Rendueles'e göre tekno-ütopyacılık üzerinden oynanan bahisler önce önemini yitirmiş, daha sonra da tam tersi yönde distopik bir tekno-politik atmosfer yaratmıştır

Politik düzlemde özgürlüğü sağlayabileceğine inanılan dijital mecraların paradoksal biçimde internetin kökenlerinin kamu kurumlarına ve merkezi bir dijital iletişim sistemine bağımlı olması sebebiyle özgürlükten uzak ve mevcut sistemi yeniden üreten bir araç olarak işlediği belirtilmiştir. Bu sebeple demokraside temsiliyet ve aktif katılım hakkını elde ettiği düşünülen failer, bireysel ve epizodik bir işlevsiz demokratik performans sergilemektedirler. Bu politik düzlem aynı zamanda aşırı güçlü politik figürler için de oldukça elverişli koşulları beraberinde getirmekle birlikte var olan eko-sistemi ve sistemdeki anomileri çözmek bir yana aksine şiddetlendireceği Rendueles tarafından belirtilmiştir.

Rendueles tekno-ütopyacı tezlere katılmamakla birlikte teknolojinin gücünü de yadsımamaktadır. Çözüm olarak teknolojinin iktisadi hegemonyalar üretmeden özgürleştirici birçok seçeneği ortaya koyma gücünü vurgular ve teknolojinin, sistemi yeniden üreten dışsal bir güç olarak konumlandırmak yerine, kitleleri de dahil ederek topyekûn yeni bir sistemi oluşturacak ihtimalleri beraberinde taşıdığını belirtmiştir.

Roberto Sımanoski de Rendueles ile paralel olarak Web 2.0'nin sosyal ağlarıyla birlikte çift yönlü iletişim sayesinde geniş halk kitlelerinin siyasete eklenilebildiğini, artık kapı görevlilerinin, düşünce polislerinin ve seçkin kanaat önderlerinin olmamasına rağmen kamusal tartışmayı yalnızca kamusal denetimden kurtarmakla kalmadığını aynı zamanda politik temaların da merkezi rolünden uzaklaştırdığını ve iki kat dağılmış bir kamu yarattığını ifade etmektedir. Rendueles'in ütopyacılık eleştirisini önceki politik dönüşümün yeniden formüle edilmesi ve bu programların toplumsal dayanışmayı yeniden sağlama amacının önem kazandığını Sımanoski net biçimde ifadelendirmiştir.

Sıfır Noktası: Sosyofobi bölümü Nükleer Savaş Sonrası Kapitalizm, Küresel Panoptikon ve Karşı Tarih olmak üzere üç alt başlığa ayrılmıştır. Bu başlıklardan ilki olan "Nükleer Savaş Sonrası Kapitalizm" isimli başlıkta Rendueles, 19. Yüzyılda Batı tarafından sömürgeleştirilen ülkelerde toplumsal düzenin yerle bir edilmesi sürecinin liberal kapitalizm modelinin belirttiği gibi modern dünya sistemi dışında kalmalarından dolayı gerçekleşmediğini vurgular. Süreçte bu ülkelerin tam olarak liberal kapitalizmin ekonomi-politik yapılarına zorla katılma sürecinde can verdiklerini belirtmektedir. Bu felaket sürecinin yaşanmasına sebebiyet veren imkân ve koşulları kendi avantajlarına çevirerek kapitalist devletlerin yayılma alanını ve gücünü yeniden ürettiği vurgulanmıştır. "Geri kalmışlıkları sebebiyle paternalist modernleşmeye uyum sağlayamayan bu devletlere kendi iyilikleri için" yerel kurumları sistem dışı bırakılarak toplumsal yapıları modernizm ile denetimli bir bağımlılık ilişkisi kurulmuştur. Rendueles "Küresel Panoptikon" bölümünde sosyofobiye kaçınılması mümkün olmayan evrensel bir eğilim olarak tanımlamakla birlikte küresel panoptikonun liberal sosyofobiye tahakküm alanına uyguladığını ifade etmiştir. Jeremy Bentham'ın kavramsallaştırdığı panoptikon kavramı ile iktidarın içselleştirilmesi ve sürekli gözetim altında olma durumunun bireylerde ve hegemonik devlet ilişkilerinin içine yerleştiğini ve sosyofobi eğilimi de panoptik gözetimde olmakla benzer biçimde değerlendirilmiştir. Takip eden diğer bölüm olan "Karşı Tarih" bölümünde ise kapitalizmin tarihsel olarak düşündüğümüzden çok daha karışık olduğunu ifade eden Rendueles'e göre liberal ve panoptik distopyalar arasında modern toplumun birçok "karşı tarihi" mevcut olduğu ve bu "karşı tarihleri" geride bırakmak yerine mevcut sistemin keşfedilmemiş potansiyelini ortaya koymada kullanabileceğimiz belirtilmektedir. Siber-ütopyacılığı kendini kandırmanın bir biçimi olarak nitelendiren yazara göre eşitsizlik ve metalaştırma problemlerine yönelmesi durumunda toplumsal dayanışma problemlerine bir çözüm sunulabilecektir. Aynı zamanda yazar özgürlük ve eşitliğin, klasik özgürleştirici programların (sosyalizm, komünizm ve anarşizm) sadece onların destekleyicilerinin eline bırakılmayacak kadar önemli bir problem olduğunu belirtmektedir.

Dijital Ütopya bölümünün ilk başlığı olan "Siber Fetişizm" başlığında Rendueles ileri bir tartışma yürüterek, teknolojik determinizmin bilgi ve enformasyon teknolojileri bağlamında geri geldiğini iddia etmektedir. Teknolojik determinizme devletlerin müdahalesinin ise bilgi ekonomisi düsturunun tekrarlanması şeklinde gerçekleştiğini ifade etmiştir. Yazar Marx'ın önemli maddi gelişmeler olmadan politik özgürlüğü imkanlar arasına dahil etmediğini ancak üretim güçlerinin belirli bir gelişim seviyesine ulaştığında, teknolojinin verimli ve eşitlikçi biçimde kullanılmasının daha dostane politik kararlar için yeni bir alan açabileceğini öne sürmektedir. Rendueles, çağdaş teknolojik determinizmin klasik determinist anlayışın aksine büyük bir teknolojik değişim gerekliliğini ileri sürmediğini aksine teknolojinin kamusal alanı düzene sokması bakımından post-politik olması gerektiğini ileri sürmektedir. Bu bağlamda Rendueles kamusal alanın hakimiyetinde olan fikri mülkiyet meselesine değinerek dijital mecralarda bilgiye ve içeriklere ulaşmada piyasa odaklı

tekellerin oluştuğunu ve telif hakları yasası bağlamında hegemonik ilişkilerin bitmediğini yalnızca biçim değiştirdiğini ifade etmektedir.

“Copleft Ütopycılığı” başlığında ise Copyleft kavramını (telif hakları yasası kullanılarak sanat eserlerinin özgürce kopyalanması) tartışmaktadır. Copyleft ütopycılığını ele alan Rendueles’e göre, telif hakları yasasının aksine dijital sistemlerde bilgi ve sanatın yayılması son derece özgür olmalıdır. Copyleft savunucularına göre bilginin dolaşımının önünde hiçbir engelin kesinlikle olmaması gerekmektedir. Rendueles Copyleft ütopycılığında, bilginin dolaşımı ve kullanımının önündeki engelleri merkeze alırken ticari ilişkilerin bir kanal olarak değerlendirildiğini ve zararlı bulunmadığını ancak bunun metalaştırmaya çok yakın bir yaklaşım olduğunu ifade etmektedir. Özgür bilgi savunucularının, bilginin hegemonik ilişkilerden dolayı birkaç elde bulunmasına öneri getirmediklerini çünkü ifade özgürlüğünün sadece bir usul olarak anlaşıldığı ifade edilmiştir. Copyleft’in fikri mülkiyet üzerindeki tekelleri ortadan kaldırdığı için ortak çalışma ağlarındaki karşılaşmalar yoluyla kendiliğinden bir araya gelen üretken alanlara imkân tanımaktadır ve internet göstermek istediğimiz kimliğimizle istediğimiz zaman ve yerde istediğimiz kişilerle çalışma imkanı vermektedir. Ancak günümüzde gerçek gündelik sosyal ilişkilerimizin yerini parçalanmış, dağınık ve süreksiz bağlantısallıkların aldığını ve internetin post-komünal toplumsallığı getirmediği, toplumsal bağlardan beklentimizi azalttığını belirtmiştir. Bir diğer başlık olan İşbirliği 2.0 başlığında ise ortak havuz kaynaklarının, yöneten kurumların “artımlı özdönüşüm” ile geri beslendiğini ve böylelikle iletişim ve yayılmanın beslendiğini iddia etmektedir.

Eserin bir diğer bölümü Kapitalizmden Sonra, Özgürleşme ve Karşılıklı Bağımlılık ile Kurumsal İmgelem olmak üzere iki alt başlıkta ele alınmaktadır. Özgürleşme ve Karşılıklı Bağımlılık başlığında yazar özgürlük kavramının içeriğini ve perspektifini ele alırken, toplumsal yaşantının temelini oluşturan karşılıklı bağımlılık ilişkilerini analize tabi tutmaktadır. Siber-fetişist ütopyanın günümüzde bu kadar desteklenmesinin sebebini geçmişten bizi yararlı biçimde kopardığımızı olan inancı olduğunu iddia etmektedir. Rendueles için siber- ütopycalar günümüzde manevi retoriği, dijital alanın yaygınlığı, ağısı toplumsal ilişkiler ve post-fordizm, nükleer silahlanma gibi küresel problemlerimizin neoliberalizmden önceki gibi olduğunu gizlemeye çalışmaktadırlar. Yazar politik solun devrimlere ve ahlaki koşullara kayıtsız kaldığını ve bunları göz ardı ettiğini ifade etmekle birlikte sosyoloist konular ve felsefi sözleşmecilik arasında bir kesişim kümesinin varlığını vurgular. Bununla birlikte yazara göre toplum sözleşmecisi kuramlar bir toplumun ve sistemin nasıl en ideal biçimde örgütlenmesi gerektiğini sorgulamaktadırlar ve kısaca sözleşmecilerin ideal örgütlenme biçimleri evrensel ahlak yasası içinde her bireyin özgür ancak hepsinin kendi bireysel varlığını da aşan yükümlülüklerinin olduğu özerk bireyler biçiminde tanımlanmışlardır. Yazar özgürleştirici geleneklerin kişilik kültürüne karşı çıkıyor gibi görünmesine rağmen asıl karşı çıkışın moderniteden kaynaklandığını iddia etmektedir. Modernitenin beraberinde getirdiği demografik ve ekonomik değişikliklerin ahlaki hayatımıza da yansımaları ve etik anlamda büyük bir paniğe yol açtığını vurgulamaktadır.

42

Moderniteyle beraber gelen etik güç yitimi problemini aşmak için politik çevrelerin yeni toplumsal ilişki biçimini kullanabileceğimize dair olan bu inancı bir yanılsama olarak değerlendiren Rendueles siber ütopycılığa karşı muhalif hareketlerin de bu sebeple köklü biçimde gelişebildiklerini iddia etmektedir. Ancak siber fetişizmin ayyuka çıktığı bu dönemde sosyal ilişkilerimizin makineler tarafından tanımlanmasının etik bir bağlılık yaratmadığından dolayı politik bağlamda kamplaşmanın önüne geçebileceğini böylelikle de özgür bir toplum olma idealimize bizi yakınlıştırabileceği görüşü hakimdir. Kapitalizmin bize sunduğu imkanların kapsamı, özgürleştirici projelerin sunduğu seçeneklerle aynı olmamasını da tartışmaya açan Rendueles, bize sunulan seçeneklerin kendi arzumuzu da yönlendirilebileceğini bu sebeple de kendi arzumuzla yaptığımız seçimlerin aslında gerçek arzularımız olmayabileceği ihtimalini de göz ardı etmememiz gerektiğini vurgulamaktadır. Buradan hareketle toplumun kolektif olarak iradesiz olduğunu ve sistematik olarak işlevsel tercihlerde bulunamadığımızı da ekleyen Rendueles’e göre seçeneklerin sınırlandırılmasının da bizleri özgürleştirebileceği ya da başka bir seçim hakkımızın olduğunu bize göstermesi bakımından oldukça mühimdir.

Rendueles toplulukçuluk konusunda temkinli olmamız gerektiğini öne sürerek, insan doğasından gelen bağımlı olma durumunun paternalist ve hegemonik bir tahakküme dönüşme ihtimalinin oldukça yüksek olduğunu vurgulamaktadır. Yazar kapitalizmin toksik ve nihilist yapısının karşılıklı bağımlılık temellerini yıkma projesi olduğunu ve günümüz sosyal yapısına hâkim olan siber fetişizmin de projeyi keyifli ve görünmez kıldığını düşünmektedir. Muhalif toplumsal hareketlerin eski hiyerarşik sistemleri sorgulamasını bir adım ileriye gitmek olarak değerlendirir çünkü nesnel bir sistem arayışında olanların bakım verme ve karşılıklı bağımlılık etiğinden uzaklaştırdığını düşünmektedir. Çünkü bakım verme deneyimleri toplumsal yaşantımız içinde özgürlüğümüzü sağlayabileceği gibi üzerimizde tahakküm de sağlayabilmektedir. Ama toplumsal olarak bakım verme ve bakım alma eylemleri şiddet içeren ve tahakküme sebep olan eylemler olmaktan ziyade birbirimizle iletişim kurma ve sevgimizi ifade etme biçimimiz kadar doğal ve kökleri derinde bulunan eylemler şeklinde mevut olmaktadır. Ancak modernizm ideolojisi ve modernizmin beraberinde getirdiği kurum ve teknolojilerin (bürokrasi, bilgi teknolojisi, ticaret, ideoloji) bu insan doğasının gerçekliğini kendi lehlerine olacak biçimde göz ardı ettiklerini ve bunun sonucunun da insan doğasından kopmaya sebep olduğu eserde ifade edilmektedir.

Rendueles, Morozov’un internet merkeziliği eleştirisinde öne çıkardığı, Kierkegaard’ın genel kanının aksine kitle iletişim araçlarının politik yaşamı ve politik eylemselliğin aleyhine bir gelişme olduğu düşüncesini tekrar gündeme taşıyarak medya tüketicilerinin ateşli fikirlere erişme imkanlarının olmasına karşın harekete geçme konusunda şevkleri olmadığını ifadelendirmiştir. Günümüz politik eylemlerine karşın Leninist profesyonel devrimcilerin adanmışlıklarını ve cesurluklarını gerçek anlamda politik faaliyetler olarak geliştirdiğini vurgulamıştır. Bu sebeple günümüzde insan doğasının yapısından

kaynaklanan karşılıklı bağımlılığı öne çıkarmayan hiçbir özgürleşme hareketine (post-modern kimlik politikaları, siber ütopyacılar) güvenemeyeceğimizi vurgulamaktadır Rendueles. Özgürleşmenin zayıflıklarımızı telafi eden yapısının hayati bir öneme sahip olduğunu ve paternalist olmayan karşılıklı bağımlılığı, kapitalizmin eline bırakmadan kurumlarımız tarafından sistemleştirmemiz gerektiğini ve böylelikle özgürleşebileceğimizi savunarak ilgili başlığı sonlandırmaktadır.

Bölümün bir diğer başlığı olan Kurumsal İmgelem başlığında ise Rendueles toplum bilimcilerin altın çağının sona erdiğini, 19. Yüzyılda modernitenin beraberinde getirdiği sorunlara çözüm arayan toplum bilimcilerin günümüzde elinde sadece siber ütopyacılık ve sosyofobinin kaldığı iddia etmektedir. Pozitif bilimlerin ampirik deneyler sonucunda doğrulanabilir bilgiler vermesi ve öngörülebilirlik sunmasına karşın toplum biliminin rasyonel ve irrasyonel davranışlarımızın şemasının çıkartılmasına karşı oldukça tepkisel olduğunu vurgular, bu durum özünde parakseolojidir. Toplum biliminin gündelik yaşam pratiklerinden çıkarsadığı bilgileri nesnel gerçeklikler gibi ele almasını ilk günah olarak değerlendiren Rendueles'e göre sosyolojiye dair bilgi gündelik yaşantıdan kopup bilimselliğe yaklaştıkça doğru çıkarımlara yaklaşabilmektedir. Tam da bu sebeple siber ütopyacı post modernitenin toplumbilimlerinin soyut kavramsallaştırmasına çok uygun bir alan olduğunu ancak hangi politik yapının ideal olduğuna dair bir cevap vermediklerini çünkü onların kolektif bir özgürlük arayışı içinde olmadıklarını ve tek isteklerinin eşzamanlılık olduğunu belirtmiştir. Dijital ağlara karşı olan anlayışımızı ele alan Rendueles'e göre ağların akışkan ve hızlı yapısına karşın organik biçimde gelişen politik süreçler kaba ve hantal olarak algılanılmakla beraber politik tartışmaların ayarlanıp düzenlenmediği halinde bile en iyi çözüme otomatik olarak ulaştığımız yanlıgısını taşıdığımızı ifade etmektedir.

Kolektif egemenliğin geleneksel modelinin temelini rasyonalite temelli kolektivitede değil geleneklerde ve dinde, kimlik politikaları tarafından şekillendiğini ifade ederken siber fetişizm ve sosyofobiyi bu heterenomik teslimiyetin geldiği son nokta olarak değerlendirmektedir. Sosyofobi ve siber fetişizmin önündeki en büyük engelin politikleşme olduğunu ve toplumsal kolektif çabaların ticaretin heteronomisi üzerinde ve ona karşı demokratik dönemin kabul edilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Kapitalist sistemin topluma yetmediğini ve beraberinde bir dizi problemi taşıdığını ifade etmesine rağmen “*ya daha iyi bir sistem alternatifimiz yoksa?*” sorusunu da eklemeyi ihmal etmemektedir. Klasik sosyalizmin iddiası kaynakların dikkatli biçimde paylaşılması ve kapitalist piyasa rekabetinin sebep olduğu kaynak zafiyetini ortadan kaldırarak toplumun her kesiminin beslenebilmesini sağlamak olduğunu ve Varşova Paketi ülkelerinin eğitim, sağlık ve sosyal hizmetleri etkin bir biçimde yönetmesine karşın tüketici malları ve hizmetlerini yani piyasaları iyi yönetemediklerini ifade etmiştir. Sovyet ülkeleri dışındaki solun, reel sosyalizmin başarısızlığından dolayı otoritarizmi ve bürokrasiyi suçladıklarını ve bürokrasinin hantal yapısının ekonominin hızlı değişen akışkan yapısına uyum sağlayamadığı ve sağlayamayacağı ifadelendirilmiştir. Ancak bürokrasinin modern toplumun kriz halindeki ekonomisinin organize etmek için planlanmış rasyonel bir cevap olduğunu da belirten Rendueles bu probleme verilen teknolojik yanıtın otomasyon olduğunu ifade etmiştir. Bürokrasi yavaş, hantal ve insan arzularının kirlettiği bir şemsiye kurum haline geldiyse bürokratların yerine hızlı ve etik olarak tamamen tarafsız olma durumunda olan makinaları koymamız durumunda bu problemlerin aşılacağı düşünülmüştür. Bu sebeple SSCB’de bilgi işleme tarihi ve mevcut kaynaklara en uygun dağıtımı kolaylaştırarak bürokratik müdahaleyi en aza indirerek gerekli teknolojik gelişmelere sıkı sıkıya bağlanmışlardır. Ancak ekonomi ve piyasa oldukça karmaşık yapıları sebebiyle bir çok değişkene açıklardır ve bu da dinamik bir yönetimi zorunlu kılmaktadır bu sebeple teknolojinin iddia ettiği öngörülebilirlik özelliğinin bu alanlara entegre edilemeyeceği de deneyimlenmiştir. Yazar internet merkeziliğin köklerinin internet öncesi aşamaya kadar uzandığını ve var olan bir toplumsal dinamiğin hibrit haliyle karşılaştığımızı ifade etmektedir. Post-politikanın temelini tüketimcilik olduğunu iddia eden Rendueles tüketimin gösteriş yapma arzusu olarak değil, var olmanın yolu haline geldiğini ifade etmektedir. Aynı zamanda tüketimciliğin eşitsizliği içselleştirmenin de bir aracı olduğunu çünkü tüketim yoluyla piyasadaki metalar ile kendi özneliğimizi yaratırken diğer yandan da özneliğimizi sakladığımızı ifade etmektedir. Siber-fetişizmde tüketimciliğin bilince kavuştuğunu ve tüketimin toplumsal ve kültürel bir proje olduğu iddia edilmektedir. Günümüz bireyini post-modern küreselleşmenin ağısı devreleri arasında sürüklenen, çarpışan kümeler olarak tasvir eden Rendueles'e göre ödediğimiz bedel gerçek bağlılık gerektiren bütün projelerin yok olmasıdır.

Kitabın son bölümü olan Son:1989 bölümünde ise 15-M olarak adlandırılan İspanya Protestolarından yola çıkarak günümüz politik dünyasına dair görüşlerini aktaran Rendueles'e göre 15-M hareketinde birçok düşünürün iddia ettiği gibi internetin politik süreçlerin katalizörü olmadığı, tam tersine insanların politik süreçlere katıldığı için internet teknolojisine ihtiyaç duyduğunu düşünmektedir. Kitabın temel sorusu olan modernitenin politik özgürleşmeyle ve toplumsal sorunların günümüz dijital uzam çağında nasıl devam ettiğine dair analizleri şu şekildedir: Devrimci geleneklerin kendilerini yanlış yorumladıklarını, dünyanın geri kalanının onların tükendiğini düşündüğü için post-kapitalist sistem üzerine yoğunlaşmamız gerektiğini vurgulamaktadır. Siber-fetişist hareketlerin tersine post-kapitalist sistemin nasıl kurulacağına odaklanmamız gerektiğine inanan Rendueles, bu kurulacak sistemin ‘palyaço gibi’ sibernetik uzamda gerçekleştirilemeyeceğini belirterek dünyayı değiştirmenin zor ve toplumsal yaşantımızı anlamlandırmak kadar karmaşık olacağı iddia ederek eseri sonlandırmaktadır.

Kaynakça

Rendueles, C. (2024). *Sosyofobi Dijital Ütopya Çağında Siyasal Değişim*. Çev. Alev Türker Ok. İstanbul: İletişim Yayınları